

Джамиля Кожахмет кызы Аманбаева Ногай районунун Карагас авылында 1977 йылдынъ казан айынунъ 2 куьнинде тувган.

Мектепте окув йылларыннан алып ятлавлар язып кызыксынган. Кизляр училищединъ бухгалтер боьлигин, сонъ Карашай Шеркеш оькиметлик пединститутын кутылган.

1995 йыл дан алып ис сулыбын "Шоьл тавысы" газетасын да корреспондент болып, сонъгы йылларын да ДГЦМС техник-метеоролог болып ислеген. Бу куьнлерде балалар бавында тербиялавышы болып ислеиди.

Джамиля Аманбаевадынъ ятлавлары "Шоьл тавысы" газетасында, " Маьметекей", "Лашын", "Саьвле" журналларын да баспаланып шыгадылар.

Окувшы алдында балалар уьшин язылган "Айлан уршык" деген китабин салып беремиз.

Джамиля
Аманбаева

Айлан,
уршык

Первая книга

Уршык

Юка аяклы уршыгым
Тетем колында бийиди.
Томпак басы канъкайып,
Юннен йиплер ийирди.

Джамиля
Аманбаева

Айлан, уршык

Дагестанское
книжное издательство
Махачкала 2022

ББК 84 (2-Ног)-5
УДК 821.351
А-61

Аманбаева Д.

А-61 Айлан, уршык: Ятлавлар, юмаклар, яньылтпалар. – Махачкала: ГАУ РД «Дагестанское книжное издательство», 2022. – 64 с.

Аманбаева Д. Кружись, веретено: Стихи, загадки, чистоговорки.

«Айлан, уршык» – балалар уьшин язылган китап. Китап босына аталмаган, онынъ маьнеси – уршык айланады, айланады ер юзи. Уршык топлангандай, яньы куьнлер тувадылар, балалар ер юзине энедилер, йылдынъ доьрт туьрли, бир-бирине усамаган шаклары ман яньы яшав коьп туьрленислери мен басланады.

Бу китапти окыган балалар тил байлыгын оьрлендирер деп сенемиз.

ББК 84 (2-Ног)-5
УДК 821.351

А $\frac{4702490200 - 47}{M 123 - 2022}$ 63 – 2022

ISBN 978-5-297-02288-1

© Аманбаева Д., 2022
© Дагестанское
книжное
издательство, 2022

Танып айт

Куйрыгы узын – Мысыкпа?

– Йок!

Кулагы уьйкен – Коянма ?

– Йок!

Козьлери мойшак – Улакпа?

– Йок!

Муьйизи бар – Эшкиме?

– Йок!

Отлакта отлайды,

Ясыл оьлен ашайды,

Кешке уьйге кайтканда,

Ап-ак суьтин пайлайды.

Ол...сыйыр.

Ак шешек

Сары коззли ак шешек,
Куьн коззи мен уянды.
Уянды эм тартылды.
Танъ шыгы ман ювынып,
Ян-ягына карады.
Ясыл тогай ишинде
Ярасыклы яйнады...

Ак коян

Каргып, шоршып ак коян,
Ап-ак карда бийиди.
Узын-узын кулагын
Ковзлерине тусирди.
Ап-ак коян, ак карда
Аякларын уьситти.
Каргып, шоршып ян-якка
Ап-ак карга коьмилди.

Бузавым

Кишкей меним бузавым,
Ойнамага суюеди.
Кенъ отлакта куйрыгын
Былгап, шавып юреди.
Ясыл оьлен ишинде
Ясырынып тыгылды.
«Изле мени», – деп муьнъиреп,
Сесин мага береди.
Бузавымнынъ манълайын
Сыйпап, сыйпап аламан.
Оьлен, сувга тойганда,
Уьйге алып кайтаман.

Қаьмпет, анам суьемен

Сыйыр савып, анам мага
Каймак, суьтти береди.
Козьин юмып анага,
Сабир суьтти ийтейди.
«Суьтти, анам , бузавга
Ап-ак каймак мысыкка.
Қаьмпет, калаш алдыма
Толсын, анам табакта».

Тетем

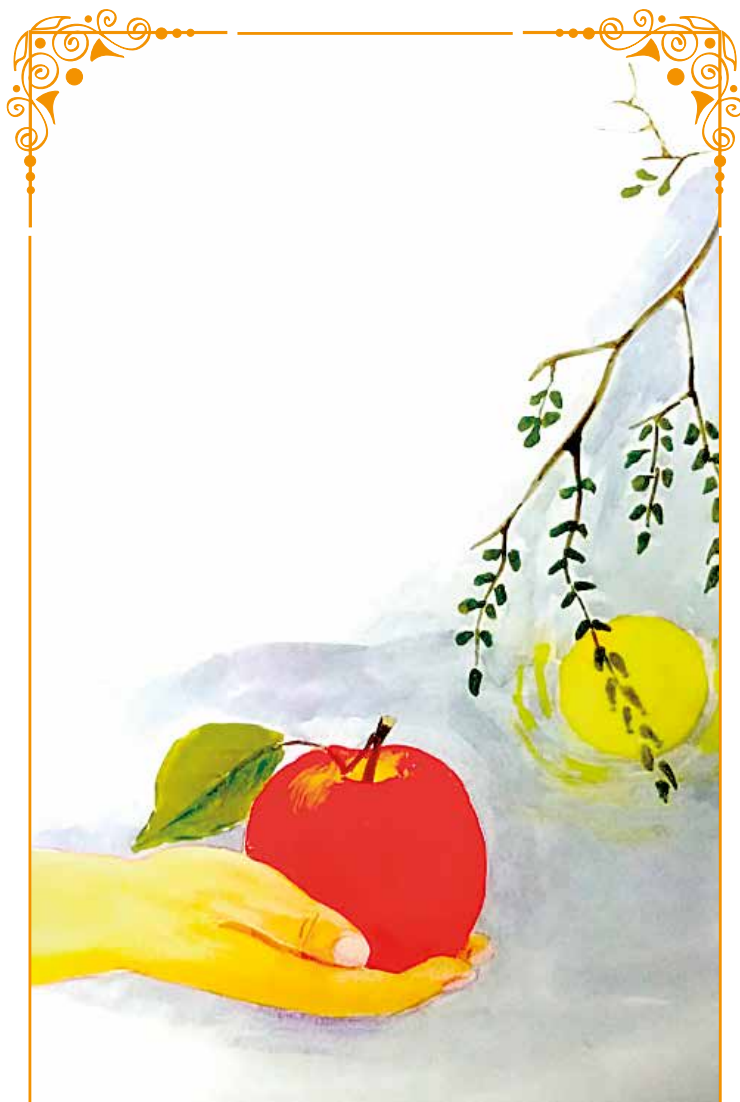
Тетем уйи узакта,
Мен бараман конакка.
Агаш азбар, коьп терек,
Ясыл оьлен тоьгерек.
«Ток – ток, ток», – деп эсикти
Каксам тетем ашады.
Уныкларга суьйинип,
Кенъ кушагын яады.

Ак тавык

«Кыт-кыт-кыт», – деп ак тавык,
Шипийлерин шақырды,
Шақырды эм санады.
Бир-куьн коьзиндей сап-сары,
Эки-коькшил коьктей ыспайы,
Уьш – канатлары тек моры,
Доьрт – сакаллы эм ак баслы,
Бес – кызыл боьркли, кекелли,
Кишкентайым тынълавлы.

Алма

Мен алма, алма, алма,
Колынъа мени ысла.
Куьнге тойып пискенмен,
Тислеп мени сен кара.
Даъри толы ишимде,
Дем беремен кевденъе.

* * *

Куьзги шакта коьп емис
Бизим бавда писеди.
Кертпе, алма эм айва
Тереклерде оьседи.
Еллер шайкап теректи,
Ерге емис туьсирди.
Кирпи тавып азыкты,
Ийнесине кадады.

Түбө

Түбө, түбө мунъайма,
Таътли секер берейим.
Тары, бийдай, арпадан
Толы шелек куяйым.
– Арпа, бийдай суймеймен,
Таътли секер емеймен,
Асым меним боз оьлен
Янтак шобкир, коьк ювсан.

Бир, эки, уьш

Бир, эки, уьш,
Куслар болып сен уш.
Доьрт, бес, алты,
Куслар азык тапты.
Ети, сегиз айланды
Ян-ягына карады.
Тогыз, он – асыкты,
Канатларын кень какты.

Куыз

Сырт еллер куызги шакта
Сызгырады «У– У –У!».
Теректеги япырак
Айланады ушады.
– Ток – ток, ток, – деп тамшылап.
Ямгыр куйып явады.
Куызги шагы айланып,
Ер юзине конады.

Қар

Қар, зықырдады жүргенде,
Қар, ушып қонды бетиме,
Қар, ыслайым мен дегенде,
Йылы қолдан сескенме.
Тымалаклап қар сени,
Қарлы қызды ясайық.
Тобгерекке биз тұрып,
Ойын құлқи баслайық.

Қызғаныш

Эки колын кисеге
Аскер салып юреди.
Неге десе каьмпетке
Кисе толып келеди.
Бала бавда ойнамас,
Ойыншыгын пайламас.
Аскер , сенде дос болмас,
Анасы айтса да кыйналмас.
Топты тевип кеделер
Тоьгеректе ойнайды.
Тыгылып бир муьйисте,
Аскер каьмпет ашайды.
Каьмпетлери кутылып,
Ойнамага ымтылды.
Ойыншыклар касында
Ялкып оьзи ол калды.
Неге Аскер ялкады?
Айтып мага болынъыз.
Аскердейлер арада
Барма экен каранъыз?

Оьтпек

Анам унды ийлеген
Таба оьтпек салмага.
Ошак баста тезек кескен
Оттан кызув баспага.
Мен ундемей анама,
Сейирсинип карайман.
Туьтин ошак басында
Темир коьсев колында.
Куьлде пискен оьтпекти
Майга малып ашайман.
Катык пан аскан шайды
Ишип тойып болмайман.

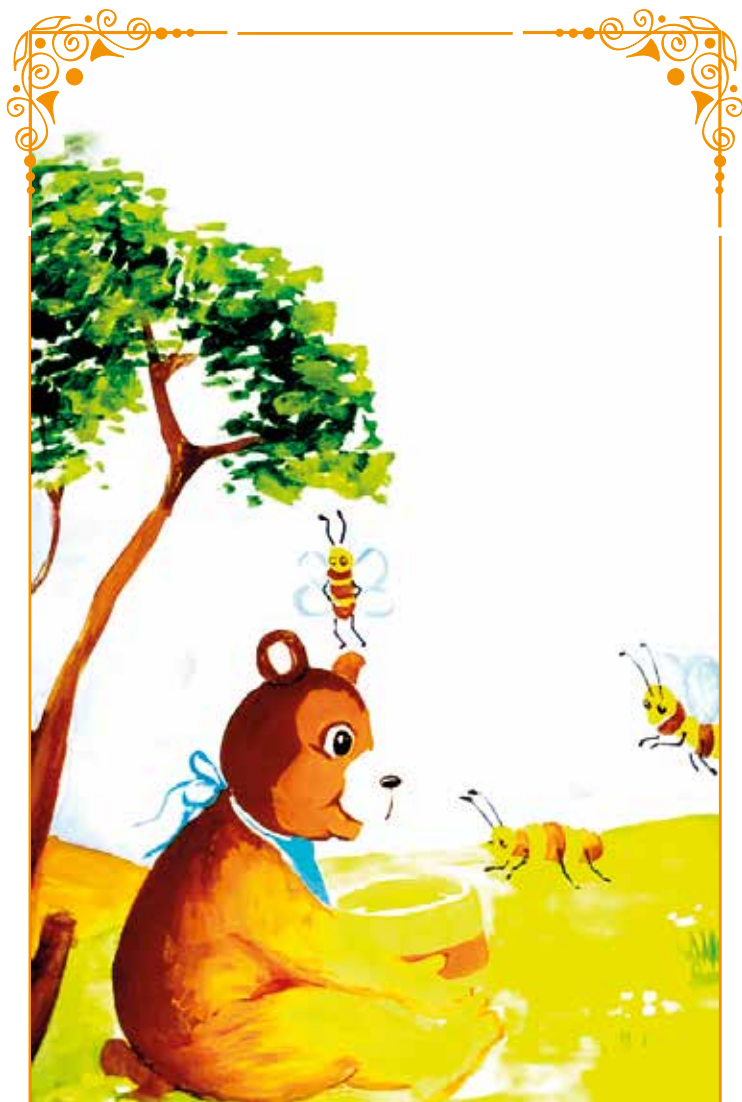
Доьртликлер

* * *

Бир, эки, уьш ,
Ушып келди кус.
Бозторгай, турна, коькек,
Караторгай, карлыгаш
Келди баьри конакка,
Йырын яйып данъылга.

* * *

Тыйын уьзип алмады,
Терек туьпке аькетти.
Онда тыйын баласы,
Кыска азык йыйнады.

* * *

Куьлтис коьйлек боьриде,
Шавып юрген ол шоьлде.
Коян боьри туьсине
Энеди ше аьр кеше.

* * *

Балшыбынлар аювга
Боькше балды бердилер.
Балды ашап тойганда –
«Кайтып келме», – дедилер.

* * *

Пысылдама, ак казы,
Коркып сеннен кашпайым.
Кобгоьленге айдайым,
Ас, сувымды салайым.

* * *

Коян келди кирпиге
«Ийне бер», – деп тикпеге.
«Ийне тоным уьстимде,
Ийне керек озиме».

* * *

Эшки отлап отлакта
Суйт йыйнайды ол мага.
Эшки суйти тап – таза
Эм болады дениме.

* * *

Уяндылар бармаклар,
Тартылдылар, созылдылар.
Бир – бирисин сагынып,
Кушакласып алдылар.
Урынып сонъ куллыкка,
Куьн кайгысын коьрдилер.

* * *

Коркак Коян бавга кирди,
Коркак коян пыхы тапты.
Уъзип кызгылт пыхыды,
Коркак коян бавдан кашты.

* * *

Бак-бак, деп баркылдап,
Баъпий сувда юзеди.
Балыклардынъ баърин де,
Сув ишинде куътеди.

Юмаклар

* * *

Карлар ирип басласа,
Куьн ярыгы созылса,
Йылы еллер аькелер,
Кустынь сазын, сарнавын
Кайсы шакта бу ислер?

(язлык)

* * *

Куьндиз уйклап ол турар,
Кеште кышкырып шыгар.
Коркынышлы, бадырак кус,
Аты онынъ

(манъка кус)

* * *

Мойны узын, бурны узын,
Бакаларды суьйген кус.
Сув ишинде яшайды,
Токтап бир аягында уйклайды.

(шабакшы)

* * *

Куьн коьзи мен уянар
Уянар да, ол йырлар.
Канатларын кень яйып,
Танъ саьатте уянтар.

(кораз)

* * *

Юмырткадан ол шыкты,
Кишкой сары балапан.
Шипий тувыл, каз тувыл,
«Бак-бак»-деди бир.

(баьпий)

* * *

Тотыгыстай куйрыгын
Елпевиштей яяды.
Коккирегин канъкайтып,
Азбарымда яшайды.

(атаман)

Ғаза соьйлейик

УЬЙ АЙВАНЛАРЫ

Ав, ав, ав – отлакта бузав.
Ав, ав, ав – муьнъирейди бузав.
Ав, ав, ав – котанда бузав.
Ке, ке, ке – кылыксыз теке.
Ки, ки, ки – суьзекей эшки.
Ой, ой, ой – семиз кой.
Ой, ой, ой – котан толы кой.
Зы, зы, зы – манъырайды козы.
Ыр, ыр, ыр – суьтли сыйыр.
Ыр, ыр, ыр – пишен аша сыйыр.
Ык, ык, ык – суьтти иш мысык.
Ык, ык, ык – уьрпек мысык.
Шик, шик, шик – алабай куьшик.
Ди, ди, ди – ийт уяга кирди.

КУЪЗ

Уъз, уъз, уъз – келди бизге куъз.
Уън, уън, уън – куъзги шакка суъйин.
Дай, дай, дай – йыйнадык бийдай.
Лар, лар, лар – толы масаклар.
Ол, ол, ол – берекет болар мол.
Лык, лык, лык – бизде мол аслык.
Лер, лер, лер – куъзги емислер.
Лер, лер, лер – ямгырлы куънлер.
Лар, лар, лар – куъзде ушты куслар.
Аз, аз, аз – куъзде йылы куънлер аз.

БАКША. ЕМИС

Ма, ма, ма – ашадым алма.
Ге, ге, ге – туъсти алма ерге.
Ма, ма, ма – ясыл алма.
Пе, пе, пе – таътли кертпе.
Ша, ша, ша – уъйкен бакша.
Жан, жан, жан – уъзип алдым бадыржан.
Ган, ган, ган – йылатты соган.
Хы, хы, хы – кызгылт сары пыхы.
Сак, сак, сак – шашылады сарымсак.
Ма, ма, ма – кувырдым ералма.
Лы, лы, лы – емислер пайдалы.
Ли, ли, ли – увак аълбели.
Рып, рып, рып – кызыл туруп.
Да, да, да – иследик бавда.
Гем, гем, гем – йыйнадым коъгем.
Ге, ге, ге – писти куъреге.

Ри, ри, ри – емистен даъри.
Ма, ма, ма – майга пискен катлама.
Лак, лак, лак – тузлы пыслак.
Мақ, мақ, мақ – койы каймак.
Ме, ме, ме – отта писти куърлеме.

УЙ КУСЛАР

Аз, аз, аз – пысылдайды каз.
Аз, аз, аз – аз ак каз.
Аз, аз, аз – оьлен шоьплейди каз.
Аз, аз, аз – канат какты кораз.
Аз, аз, аз – уяндырды кораз.
Ык, ык, ык – коькшил тавык.
Ык, ык, ык – юмыртка берди тавык.
Ык, ык, ык – какылдады ак тавык.
Ий, ий, ий – сувда юзеди баьпий.
Пий, пий, пий – курт тапты шипий.
Пий, пий, пий – сувда юзди бир баьпий.
Пий, пий, пий – ушып кетти баьпий.
Лер, лер, лер – сары шипийлер.
Ис, ис, ис – ем шокийды коькис.

КЕСПИЛЕР

Аршы, аршы, аршы – мал бакты
туваршы.

Ав, ав, ав – коьнъилге тийди йырав.

Ав, ав, ав – йыр тынълатты йырав.

Ир, ир, ир – окы ятлав сен, шаир.

Аншы, аншы, аншы – ас асты казаншы.

Ретши, ретши, ретши – сыя тоькти
суьврети.

Шы, шы, шы – агашлыкка кетти анъшы.

Шы, шы, шы – ыз алды анъшы.

Шы, шы, шы – сувга кирди балыкшы.

Увшы, увшы, увшы – уьй салады
курувшы.

Ши, ши, ши – азык сатты туькенши.

Ши, ши, ши – шык тоьрге, тоьрети.

Шы, шы, шы – кой шетинде койшы.

Лавшы, лавшы, лавшы – ятлав

уьйрети тербиялавшы.

Авшы, авшы, авшы – маьшин кувды
айдавшы.

Дегер, дегер, дегер – кийим сатты
саьвдегер.

КЫС

Ыс, ыс, ыс – сувыклы кыс.

Тик, тик, тик – йол кууртик.

Ув, ув, ув – бузлады сув.

Ден, ден, ден – кыдырдык тоьбеден.

Ар, ар, ар – явады кар.

Яз, яз, яз – тислейди аяз.

Ыз, ыз, ыз – карлы кыз.

Ыз, ыз, ыз – карда ясадык ыз.

Ар, ар, ар – япалак кар.

Ай, ай, ай – келди бизге Аязбай.

Он, он, он – кыста кийдик тон.

КЫР КУСЛАР

Га, га, га – кара карга.

Гай, гай, гай – кишкей торгай.

Кек, кек, кек – боьрки коькек.

Шин, шин, шин – гуьр-гуьр эткен

коьгершин.

Гай, гай, гай – язлыкта келди

караторгай.

На, на, на – бийик коькте турна.

Дак, дак, дак – курт ашайды токылдак.

Дак, дак, дак – кызыл боьрки

токылдак.

Кек, кек, кек – аш калды коькек.

Аьвке, аьвке, аьвке – язлык шакыган

шаьвке.

Ус, ус, ус – ясады уя кус.

Гус, гус, гус – бийикликте ушкан
карагус.

Тан, тан, тан – бака суыйген кутан.

Тан, тан, тан – аягы узун кутан.

Бил, бил, бил – йырла бизге билбил.

КЫР АЙВАНЛАР

Уьлки, уьлки, уьлки – аьйлежи туьлки.

Уьлки, уьлки, уьлки – урлакай туьлки.

Оьри, оьри, оьри – аш боьри.

Оьри, оьри, оьри – улыды боьри.

Юв, юв, юв – бал сьуети аюв.

Юв, юв, юв – агашлыкта аюв.

Йын, йын, йын – теректе тыйын.

Пи, пи, пи – ийнели кирпи.

Пи, пи, пи – сьут ишти кирпи.

Ян, ян, ян – ак коян.

Ян, ян, ян – коркак коян.

Шан, шан, шан – тыгылды тавшан.

Жек, жек, жек – ысладым коьжек.

Лан, лан, лан – оьткир тисли каплан.

Лан, лан, лан – циркта коьрдим каплан.

ШЕШЕКЕЙЛЕР

Ден, ден, ден – коьгоьленде коьп
шаьбден.

Ден, ден, ден – кар астында коьк
шаьбден.

Бан, бан, бан – сары баслы шобан.

Бан, бан, бан – йыйнадым шобан.

Так, так, так – шокирли янтак.

Кан, кан, кан – кара коьзли майталкан.

Кан, кан, кан коьйлек ала майталкан.

Кей, кей, кей – уьзип алдым шешекей.

Кей, кей, кей – байлам шешекей.

Ир, ир, ир – коькыган калемпир.

Вык, вык, вык – оратылган шырмавык.

Рын, рын, рын – шокир аткан
ийтбурын.

Уьл, уьл, уьл – ярасыклы гуьл.

Уьл, уьл, уьл – суьйдим сени гуьл.

Кей, кей, кей – ел уьпирди
маьметекей.

АБЕЛ

На, на, на – менде бар ана.
Та, та, та – юмартлы ата.
Ней, ней, ней – эртегиши эней.
Тей, тей, тей – карт тетей.
Ра, ра, ра – ана туьзди сыпыра.
Тей, тей, тей – шакырды аьптей.
Ос, ос, ос – акам ман дос.
Ним, ним, ним – ойыншык алды иним.
Вай, вай, вай – конакка келди абай.
Кай, кай, кай – шай ишти акай.
Ел, ел, ел – уьйкен аьел.
Ел, ел, ел – татым аьел.
Ла, ла, ла – йылады бала.
Ым, ым, ым – кишкей кызым.
Лым, лым, лым – баьтир улым.

МУЬШЕЛЕР

Лер, лер, лер – туьзуьв тислер.
Ав, ав, ав – кыстым танав.
Ак, ак, ак – колынъды как.
Аш, аш, аш – авызынъды аш.
Мык, мык, мык – авыр юмырык.
Лар, лар, лар – санадым бармаклар.
Вырт, вырт, вырт – толы увырт.
Лав, лав, лав – колтыкты кутыклав.
Лер, лер, лер – оьткир коьзлер.
Нак, нак, нак – сынды тырнак.
Ын, ын, ын – сызлады бувын.
Ка, ка, ка – шорап кийдим аякка.
Рын, рын, рын – манъка бурын.
Нак, нак, нак – систи шыганак.

ТАБИАТ КОЪРИНИСЛЕРИ

Ак, ак, ак – урды буршак.
Лын, лын, лын – уйкен толкын.
Лак, лак, лак – таътли булак.
Пан, пан, пан – ашык аспан.
Гай, гай, гай – шешек тогай.
Рак, рак, рак – кара топырак.
Ат, ат, ат – ярасык табиат.
Шык, шык, шык – йылтырады
курткашык.
Рак, рак, рак – шорылдайды шоқырак.
Тик, тик, тик – калын куъртик.
Ар, ар, ар – япалак кар.
Пак, пак, пак – салынган сокпак.
Ыт, ыт, ыт – кара булыт.
Ыр, ыр, ыр – куъшли ямгыр.

КАЗАН АЯК

Выт, выт, выт – ярасык савыт.
Ты, ты, ты – ювдым савытты.
Ка, ка, ка – янастым савытка.
Га, га, га – уйкен шорга.
Зан, зан, зан – майлы казан.
Да, да, да – ас кайнады казанда.
Ав, ав, ав – коьк ялгав.
Ак, ак, ак – ун табак.
Ак, ак, ак – атам ясаган пышак.
Лек, лек, лек – сув толы шелек.
Лер, лер, лер – темир шелеклер.
Ис, ис, ис – ушлы сис.
Ис, ис, ис – алдым колга сис.
Га, га, га – оьтпек салдым табага.
Шек, шек, шек – сорпа куйылган
тепшек.

Шек, шек, шек – шешекейли
тепшек.

Де, де, де – азык толы серде.

Де, де, де – куьмис серде.

* * *

Шыктым кырга, шомылдым шыкка.

Сары гуьлден Сарыкыз, сары
балды кыс.

Таптавышшы таптады, таптавыш пан
тот мыкты.

Алдынъа шыкса карсак, ян-ягынъа
кара сак.

МУЪЛК АЛАТЛАР

Рак, рак, рак – ярык берди шырак.

Рак, рак, рак – соьнди шырак.

Рик, рик, рик – китап толы уьндирик.

Рик, рик, рик – атам ясаган уьндирик.

Шык, шык, шык – аьем ийирди уршык.

Шык, шык, шык – ийипке толы уршык.

Ак, ак, ак – тетем кийди оймак.

Ра, ра, ра – анам туьзди сыпыра.

Сев, сев, сев – ошакта коьсев.

Сев, сев, сев – исси табады тарт
коьсев.

Зе, зе, зе – ашылды терезе.

Та, та, та – кайралган балта.

Та, та, та – агаш шапты балта.

Кы, кы, кы – терек пышты пышкы.

Тин, тин, тин – телди кести келпетин.
Гы, гы, гы – атам алды шалгы.
Гы, гы, гы – пишен шалды шалгы.
Шен, шен, шен – кададым сенекке
пишен.

* * *

А, а, а – ашадым алма.
А, а, а – айдадым арба
А, а, а – кызарды шылма.
А, а, а – сен окуп кара.
А, а, а – ойнадым кырда.

Содержание

Танып айт	5
Ак шешек.....	7
Ак коян	9
Бузавым	11
Каьмпет, анам сьемен.....	13
Тетем	14
Ак тавык	15
Алма	17
«Куьзги шакта коьп емис...»	19
Туье	20
Бир, эки, уьш	21
Куьз	23
Кар.....	25
Кызганыш	27
Оьтпек	28
Доьртликлер	29
Юмаклар	38
Таза соьйлейик.....	41

*Аманбаева-Шапкариева
Джамия Кожаметовна*

КРУЖИСЬ, ВЕРЕТЕНО

Плановое название: И я тоже пою

На ногойском языке

Редактор *А. Култаев*
Художник *М. Шалиева*
Художественный редактор *М. Левченко*
Технический редактор *В. Гаджиева*

Лицензия ИД 05334 от 10.07.2001

Подписано в печать 14.09.2022
Формат 70x100¹/₃₂. Бумага мелованная
Гарнитура «Calibri». Печать офсетная
Уч.-изд. л. 1,9. Усл. печ. л. 2,6
Тираж 300 экз. Заказ № 1169
Цена свободная

ГАУ РД «Дагестанское книжное издательство»
Агентства информации и печати РД
367000, г. Махачкала, ул. Пушкина, 6

Отпечатано в ООО «Дагпресс-Медиа»
367002, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 48